

Ուրվածեր Իրանահայության Պատմության

2-Իրանահայ հասարակական-քաղաքական
եւ տնտեսական կյանքը

- Իրանում հայկական առաջին հասարակական եւ քաղաքական կազմակերպություններն ու միությունները ձեւավորվել են XIX դ. վերջին-XX դ. սկզբին:
- Հայ Հեղափոխական Դաշնակցություն:
- Հայ Հնչակյան Կուսակցություն:
- Ռամկավար-Ազատական Կուսակցություն (ՀԲԸՄ)
- Հայ Չախակողմյան շարժում:
- Երկրում գործում են 30-ից ավելի հայկական կազմակերպություններ ու միություններ, որոնց գործունեության գլխավոր առանցքը հայապահպանությունն է:
- Ատրպատականի հայուհյաց բարեգործական միացյալ ընկերություն (1901)
- Թեհրանի հայ կանանց բարեգործական ընկերությունը (1905-ից)
- Փերիայի կրթասիրաց միությունը (1928)

- Չարմահալի հայ ուսումնասիրաց միությունը (1930-ից)
- Հայ Համալսարանականների միությունը (1943)
- Մշակույթ միությունը (1944)
- Հայ մշակութային Արարատ կազմակերպություն» (1944)
- Իրանահայ Ազգային եւ Մշակութային Միություն – ԻԱՄՄ (1979)
- Աբովյան (1980) միություն
- Սանահին միություն (1983)
- Սարդարապատ (1983) միությունը,

ՀԱՅ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՈՒՅՈՒՆ (ՀՕՄ)

Ատրպատականի մասնաճյուղ, բարեսիրական կազմակերպություն: 1915-ին Թավրիզում հիմնվել է Ատրպատականի կարմիր խաչ միությունը, որը նպատակն է ունեցել աջակցել պատերազմի ժամանակ վիրավորված հայ զինվորներին, իսկ պատերազմից հետո՝ գաղթականներին իրենց բնակավայրում հաստատվելուն: 1926-ից միացել է ԱՄՆ-ի «Հայ կարմիր խաչ» կենտրոնի հետ եւ դարձել նրա մասնաճյուղը: 1944-ին «Հայ կարմիր խաչը» վերանվանվել է Հայ օգնության միություն:

Երկր Բաղդասարյան

- ՀԱՅ ԿԱՆԱՆՑ ԳԹՈՒԹՅԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմնվել է 1915-ին Նոր Ջուղայում,
- ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑ ՉԱՐՄԱՀԱԼ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմնվել է 1930-ին Աբաղանում՝ չարմահացիների
- ՀԱՅ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԲԸՄ) Թեհրանի Մասնաճյուղ Հիմնվել է 1924-ին:
- ՀԱՅ ԿԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմնվել է 1939-ին Թեհրանում: Միության բարոյական եւ նյութական օժանդակությամբ ստեղծվել են Անի (1980) Արմենուիի (1974) եւ Անահիտ քույր միությունները:
- ՉԱՐՄԱՀԱԼԻ ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմնվել է 1941-ին՝ ջուղայաբնակ չարմահալցիների նախաձեռնությամբ:
- ՓԵՐԻԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՑԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմնվել է 1942-ին՝ Ջուղայում
- ԹԵՀՐԱՆԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ»
- Հիմնադրվել է Հովսեփ Գասպարյանի, Միքայել Մարգարեանի եւ Կարապետ բազիրկանյանի ջանքերով 1870 թ.:
- ՀԱՅՈՒՀԻՆԵՐԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ Թեհրանում առաջին հայ կանանց կազմակերպություն, հիմն. 1871թ.:
- ՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱՍԻՐԱՑ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմն. 1881 թ. որտեղ բեմ է բարձրացել անվանի լեզվաբան Հր. Աճառյանը:
- ԹԵՀՐԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ Հիմն. 1891 թ.:

Երկր Բաղդասարյան

• ԿԱՊՈՒՅՏ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Հիմնվել է Մարգար Գարաբեգյանի (Դեռ) եւ Հայկ Գարգաշի ջանքերով, 1920 ական թթ. Թեհրանում:

• ՀԱՅ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԱՅՈՅ ԱԿՈՒՄ՝)

Հիմնվել է 1918 թ. Թեհրանում, ունի համերգային դահլիճ. հանգստի սենյակներ, խաղասրահներ եւ այլ հարմարություններ:

• ԻՐԱՆԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմն. 1962 թ. Թեհրանում:

• ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ Թեհրան 1925 թ.:

• ԹԵՀՐԱՆԻ ՀԱՅ ԿԱՆԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԱՍԵՐ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Թեհրան 1927. թ:

• ԳԱՐՈՒՆ ԱԿՈՒՄԵՔ Հիմն. 1957 թ. Թեհրանում մի խումբ հայ երիտասարդների ջանքերով:

• ՇԱՀԱԶԻԶ ՄԱՐԶԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Հիմնվել է 1962 թ. Թեհրանի Հեշմաթիե թաղամասում:

• ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՓԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Հիմնվել է 1964 թ. Թեհրանի Նարմաթ-Չարթեշ թաղամասում:

• ԱՐՓԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Թեհրանի Մաջիդիե թաղամասի Արարատ դպրոցի շրջափակում, 1968 թ.:

• ՀԱՅ ՄԱՅՐ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմն. 1973 թ. Թեհրանի Մաջիդիե թաղամասում

• ԻՐԱՆԱՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Հիմն. 1979 թ.

Երկր Բաղդասարյան

• ԱԼԵԶՍ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Թեհրանի Նարմաք թաղամաս, հիմն. 1979 թ.

• ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՍԱՆԱՀԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Թեհրանի Վահիդիե թաղամաս, հիմն. 1979 թ.

• ՀԱՅ ԲԺԻՇԿՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Թեհրան, հիմն. 1980

• ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՍԱՐԴԱՐԱՊԱՏ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Թեհրանի Հեշմաթիե թաղամասում, հիմն. 1983

• ԱՐՄԵՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Թեհրան, աշխույժ աշխատանք է տարել մանավանդ 1979թ.-ից
ՀՐԱԶԴԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Թեհրան, հիմնադրվել է Իսլամական հեղափոխությունից առաջ:

• ԷՐԵՐՈՒՆԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Թեհրան, հիմն. 1979

• ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ Թեհրան, հիմն. 1986

• ՀԱՅ ՍԱՐՁԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՐԱՖՖԻ ՀԱՄԱԼԻՐ

Հիմն. 1979 թ. Թեհրանի Նարմաք թաղամասում:

• ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ԱՂՔԱՏԱՑ ԱՐԿՂ (1858)

Ն.Ձ.Հ.Կ. քԱՐ. ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ (1892)

Ն.Ձ.ՄԱՅՐԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ (1918)

Ն.Ձ.Հ.ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ (1962)

Ն.Ձ.ՀԱՅ ԱԿՈՒՄ՝ (1932)

Ն.Ձ. ՀՈՎՍԵՓ ՊՈՂՈՍԵԱՆՅԱՆ ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՑ (1904)

Երկր Բաղդասարյան

- Իրանահայ համայնքը մշտապես բազմաշերտ է եղել, միավորվով սոցիալական ամենատարբեր խավերի, սակայն դարերի ընթացքում նրա հասարակական կառուցվածքը զգալի Փոփոխություններ է կրել: Ամբողջ միջնադարի ընթացքում Իրան տեղաՓոխված հայերի ճնշող մեծամասնությունը եղել է **հողագործ** բնակչությունը
- **Վաճառականներ** եւ **արհեստավորներ**
- Մոնղոլական տիրապետության շրջանից սկսած հայ վաճառականները նշանակալի դեր են խաղացել Իրանի վրայով իրականացվող տարանցիկ առևտրում: Նրանց ոսկեդարն սկսվել է XVII դ. խկզբին, երբ ասպարեզ են իջել Նոր Ջուղայեցի վաճառականները:
- Անգլիական Արեւելա-հնդկական առևտրական հզոր ընկերության հետ համառ մրցակցության պայմաններում Նոր Ջուղայեցի հայ վաճառականներին հոջողվել է շահից ստանալ իրանական հում մետաքսի արտահանման մենաշնորհ իրավունք:
- Միջազգային առևտրում ազդեցիկ ուժ են եղել Սաֆրազյան, Լազարյան, Շահրիմանյան, Վելիջանյան, Խաչդարյան եւ ուրիշ մեծահարուստ առևտրական տներ:
- XVII դ. կեսին Նոր Ջուղայեցի վաճառականները երոպական առևտրական կապիտալի ուժեղացող ներթափանցմանը դիմագրավելու նպատակով միավորվել են ընկերությունների մեջ, որոնցից առանձնապես նշանավոր էր Նոր Ջուղայի հայ առևտրական ընկերությունը»:

- Նոր Ջուդայեցի հայ վաճառականների գործունեությունը ընդգրկել է նաև քաղաքական-դիվանագիտական հարաբերությունների ոլորտը : Նրանցից շատերը հանդես են եկել որպես իրանական կառավարության պաշտոնական ներկայացուցիչներ եւրոպական երկրներում:
 - Մեծահարուստ հայ վաճառականների կողքին զգալի թիվ են կազմել նաև մանր ու միջին հայ առևտրականները, որոնք զբաղվել են գերազանցապես ներքին մանրածախ առևտրով: Առանձնապես լայն գործունեություն են ծավալել Թումանյանցների, Նազարբեգյանցների, Արզումանյանցների, Շահգեղյանցիների առևտրական տները, որոնք աչքի են ընկել նաև վարկադրամային հարաբերությունների եւ արդյունաբերական շինարարության բնագավառում:
- Իրանահայության շրջանում ավանդաբար զարգացած է եղել նաև արհեստագործությունը: Հայ արհեստավորների արտադրանքը լայն պահանջարկ է վայելել Իրանում եւ նրա սահմաններից դուրս: Առանձնապես մեծ հռչակ են վայելել հայ ոսկերիչները (որոնց ձեռքում է եղել նաև պարսից արքունական ոսկերչությունը), մուշտակագործները (Հովհաննես Ղազարյան), մետաքսագործ վարպետները, գորգագործները: Արքունական հռչակավոր ոսկեգործ վարպետներից էին` Թադեոս Առաքելյանը (Թուրապ խանը), Ստեփան Եղիզարյանը, Առաքելը, Թովմաս խանը, Մելիք Թովմասյանը, Ծերունը (Հովհաննես Մասեհյանի հայրը) եւ ուրիշներ:

- Հայ մետաքսագործ եւ շերամապահ վարպետներն այնքան մեծ համարում են ունեցել, որ ռուսական արքունիքի խնդրանքով Իսրայել Օրին 20 հայ ընտանիք է տարել Ռուսաստան այդ յուրերը զարգացնելու նպատակով:
- Իրանահայության շրջանում լայնորեն տարածված էին նաեւ դերձակությունը, հյուսնությունը, դարբնությունը, կոշկակարությունը, ջուլհակությունը, ներկարարությունը, մեծ թիվ են կազմել որմնադիրները, քարհատները:
- XX դ. Ի-ում տեղի ունեցած սոցիալ-տնտեսական տեղաշարժերի հետեւանքով համայնքի ամենաբազմամարդ խավը՝ հողագործ գյուղացիությունը, կրկին նվազել է՝ շարունակելով ավելացնել քաղաքաբնակ հայերի թիվը: Գործարանային արդյունաբերության զարգացման հետեւանքով աստիճանաբար ձեւավորվել է իրանահայ բանվորությունը: Հատկապես մեծ թվով հայ բանվորներ են աշխատել նավթարդյունաբերության մեջ: Զգալի թիվ են կազմել պետական պաշտոնյաները եւ տեղական ու արտասահմանյան ընկերություններում ծառայողները:
- 1950-ական թթ.-ից նկատելիորեն աճել է հայ մտավորականության տեսակարար կշիռը (բժիշկներ, իրավաբաններ, ուսուցիչներ, ինժեներներ), որոնց զգալի մասը մասնագիտական բարձրագույն կրթությունը ստացել է Եւրոպայում ու ԱՄՆ-ում եւ անցել պետական ծառայության: Նշանակալի է նաեւ արվեստի հայ գործիչների (նկարիչներ, ռեժիսորներ եւ այլն) թիվը: